

DE RESTAURATIE VAN DE GRAFHEUVELS OP DE RECHTE HEIDE BIJ GOIRLE

H. STOEPKER/W.J.H. VERWERS*

In september en oktober 1980 is op de Rechte Heide ten zuiden van Goirle een grafheuvelgroep uit de Vroege en Midden-Bronstijd gerestaureerd. Het gaat om één ringwalheuvel en vijf paalkransheuvels. De grafheuvelgroep is een van rijkswege beschermd archeologisch monument.

De restauratie werd uitgevoerd door de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek en door de afdeling archeologie van de gemeente Tilburg. De dagelijkse leiding was in handen van H. ter Schegget en J.W. Noordam, veldtechnici van de R.O.B.

Bij de restauratie waren diverse instanties betrokken, daar de Rechte Heide gelegen is binnen de gemeente Goirle, eigendom is van de gemeente Tilburg, in gebruik is als militair oefenterrein en beheerd wordt door de stichting „het Brabants Landschap”. Oorzaak van deze gecompliceerde situatie is de aankoop van het gebied door de gemeente Tilburg in 1909 ten behoeve van het militair belang ter gelegenheid van de bouw van een nieuwe kazerne in Tilburg.

In later jaren werd het natuurwetenschappelijk belang van dit gebied (met de daaraan verbonden aspecten van landschapsbeheer en recreatie) ingezien en werd het beheer overgedragen aan „het Brabants Landschap”.

De zes grafheuvels liggen op korte afstand van het beekje de Leije op een licht gebogen rij van 300 m lengte. De landschappelijke situering van de grafheuvelgroep, vrijliggend op een van de laatste Brabantse heidevelden (hun oorspronkelijk milieu), op een hoge rug tussen twee stroomdalen, maakt het geheel bijzonder waardevol.

Heuvel 1 is de meest opvallende heuvel. Het is een zogenaamde ringwalheuvel, totaal 32 m in doorsnede. Deze heuvel bestaat uit een centraal heuvellichaam met daaromheen een vlakke berm, een wal en een sloot. De vorm van deze heuvel, die tussen 1550 en 1350 v. C. opgeworpen is, is kenmerkend voor een bevolkingsgroep die rond 1600 v. C. vanuit Zuid-Engeland ons land binnengekomen is. Onder de centrale heuvel bevond zich een ondiep skeletgraf.

Heuvel 2 is een tweeperioden-heuvel. Omstreeks 1250 v. C. werd over een crematiegraf een heuvel opgeworpen, omgeven door een krans van 34 dicht op elkaar gestelde palen. Twee van de palen waren vierkant en lagen op een noordoost-zuidwest as. De overige waren rond. Weinig later werd een tweede gecremeerde dode in de heuvel begraven. De heuvel werd toen iets verhoogd.

Heuvel 3 en 4 dateren allebei uit de periode circa 1400-1250 v. C. Beide hadden ze een wijdgestelde paalkrans; heuvel 3 van 13 palen, heuvel 4 van 11 zware palen. Beide heuvels bedekten crematiegraven en in beide

heuvels bevonden zich nabijzettingen.

Heuvel 4 is na enige tijd verhoogd en omgeven door een ringsloot. Bij de nabijzetting in deze heuvel is een potje gevonden (een zogenaamde Laren-urn) uit circa 1300-1100 v. C.

Heuvel 5 was omgeven door een dubbele, dichtgestelde paalkrans van 95 palen. Onder de heuvel, die uit de periode 1300-1100 v. C. dateert, bevond zich een crematiegraf.

Heuvel 6 was omgeven door drie onregelmatige kringen van 196 dicht bijeen staande palen. Het oorspronkelijke graf van deze heuvel was een skeletgraf. De dode had een bronzen bijl uit de 15^e eeuw v. C. meegekregen. In de tweede periode (toen de palen al waren weggerot) is de heuvel omgeven door een ringsloot en is er een crematiegraf in gezet. In dit laatste bevond zich een urn, die op zijn laatst in de 14^e eeuw gedateerd kan worden. Ondanks deze oudere vondsten wordt heuvel 6 in de 13^e of 12^e eeuw v. C. gedateerd door vergelijking met andere heuvels met meervoudige dichtgestelde paalkrans, waarvan een C-14 datering voorhanden is. (Verwers 1980, 30).

Ook de andere heuvels zijn gedateerd door vergelijking met andere heuvels, waarvan een C-14 datering beschikbaar was.

De heuvels zijn in 1935 op initiatief van en met medewerking van dr. W.J.A. Willems en J. Willems opgegraven onder leiding van Prof. dr. A.E. van Giffen. Deze was in het bijzonder aangetrokken door grafheuvel 1, de ringwalheuvel. Dit type heuvel speelt een belangrijke rol in de discussie over de betrekkingen tussen Engeland en het vasteland in de Vroege Bronstijd. (afb. 1, 2).

Na de opgraving werden de zes heuvels gerestaureerd. Van Giffen wierp het heuvellichaam opnieuw op en bracht paalkransen aan. Hij maakte de heuvels aanzienlijk hoger dan hij ze had aangetroffen bij het begin van zijn onderzoek en, gelet op het verloop van de bovenkant van het heideplaggendek, ook hoger dan ze waarschijnlijk in de Bronstijd zijn geweest. (Van Giffen 1937, 22 en afb. 8, 11, 14, 17, 19 en 24). (afb. 2).

Tussen 1935 en 1980 raakten de heuvels overwoekerd door struikgewas en bomen, terwijl ruiters, motorcrossers en voetgangers paden dwars over de

Afb. 1. Ringwalheuvel tijdens de opgraving in 1935 (foto: collectie gemeentelijke archiefdienst Tilburg).

Afb. 2. Ringwalheuvel na de restauratie in 1935 (foto: collectie gemeentelijke archiefdienst Tilburg).

heuvels uitsletten.

Een nieuwe restauratie werd al geruime tijd wenselijk geacht, maar had zonder aanvullende maatregelen, die nieuwe beschadigingen moeten voorkomen, weinig zin.

Pas in 1980 kon tot restauratie worden overgegaan, toen de heidepaden werden afgesloten van de openbare weg, terwijl de recreatiedruk werd afgeleid naar een ander, minder kwetsbaar gedeelte van het heideveld.

De restauratie van 1980 behelsde de volgende werkzaamheden: De heuvels werden ontdaan van hun begroeiing. Het heuvellichaam werd opnieuw gemodelleerd. Het heuvellichaam van heuvel 3, waarin nog oorspronkelijke profielen aanwezig waren, werd bedekt met gaas.

Op het heuvellichaam werd een laag heidestrooisel en heidezaad bevattende

Afb. 3. Ringwalheuvel na de restauratie in 1980 (foto: afdeling archeologie gemeente Tilburg).

humus aangebracht. Daartoe was een stuk goede heide, dat in bloei stond of juist gestaan had, gefreesd, waarna het strooisel en de bovenlaag van het humusdek met een loader werd verwijderd. Om erosie te voorkomen werd schapegras ingezaaid. Door het snelle aanslaan van het schapegras krijgt de heide de tijd om zich te ontwikkelen. Na verloop van tijd zal de struikheide het schapegras verdringen. (afb. 3).

Om vier van de vijf paalkransheuvels werd een paalkrans aangebracht, bestaande uit ruw geschilde dennestammen, waarvan het onderste gedeelte gecreosoteerd is. (afb. 4). Om praktische redenen werd afgezien van het plaatsen van de bijna 200 paaltjes om heuvel 6. Omtrek en hoogte van de heuvels vóór en na de restauratie werd op tekening vastgelegd. De heuvels werden ingemeten en op de kadastrale kaart gezet door de dienst Openbare Werken van de gemeente Goirle. Pollenmonsters zijn genomen door het Instituut voor Pre- en Protohistorie te Amsterdam uit een restant van het oorspronkelijk profiel van tumulus 3.

Dat de problematiek van restauratie en reconstructie – men zou zelfs kunnen spreken over „historiserende nieuwbouw” – zich niet beperkt tot de bouwkundige monumentenzorg, maar ook de archeoloog aangaat, blijkt uit de keuzen die op de Rechte Hei gemaakt moesten worden.

In het algemeen ging het bij de grafheuvels op de Rechte Heide niet om een restauratie, maar om een reconstructie. Immers, na de opgraving van 1935 was van de originele heuvels al niets meer over. De waarde van deze reconstructie is vooral gelegen in het herstel van een uniek cultuurhistorisch complex en een eeuwenoud landschapsbeeld, naast het belang van de afzonderlijke heuvels in hun rijke typenvariatie.

Het herstel van de hoogte van de heuvels was het minste probleem. De hoogte die de heuvels in de Bronstijd hadden, kon worden afgelezen in de profieltekeningen, gemaakt tijdens het onderzoek van 1935. Deze hoogte werd aangebracht na correctie van de hoogtemetingen van Van Griffen, waarin een

Afb. 4. Paalkransheuvels 4, 2 en 5 na de restauratie, december 1981. (foto: afdeling archeologie gemeente Tilburg).

afwijking van gemiddeld 1,5 m t.o.v. NAP bleek te zitten (Verwers 1980, 4). De hoogte werd vermeerderd met een dunne deklaag, een reserve i.v.m. mogelijk afstuiven en nazakken. Bij het aanbrengen van de paalkransen was er ten aanzien van het formaat van de palen een houvast aan de oude opgravingstekeningen en het verslag van Van Giffen (Van Giffen 1937), daar de diepte en de doorsnede van de paalgaten bekend waren. De hoogte van de palen was uiteraard onbekend. Bij de bepaling hiervan werd uitgegaan van de gedachte, dat een paal voor ongeveer 1/3 deel in de grond zal hebben gezeten.

Bij de meerperiodenheuvels 2, 4 en 6 deed de vraag zich voor welke periode gereconstrueerd moest worden. De eerste periode met de paalkrans, of de tweede periode. De tweede periode van heuvel 2 bestond uit een verhoging van het primaire heuvellichaam. De tweede periode van heuvel 4 en 6 bestond uit een ringsloot, waarbij de ringsloot van heuvel 4 zelfs enkele palen van de oudere paalkrans doorsneed. Voor alle heuvels werd gekozen voor een herstel van de oudste periode, zodat het landschapsbeeld uit de Bronstijd bij de aanleg van de individuele heuvels werd gereconstrueerd. Dit is dezelfde principiële keus als welke Van Giffen gemaakt heeft bij zijn restauratie in 1935.

Om praktische redenen is afgezien van de plaatsing van de paaltjes om heuvel 6.

In december 1981 is een sokkel met bronzen plaquette van de hand van de Chaamse beeldhouwer Ruud Ringers bij de heuvels geplaatst. Deze verschaft wandelaars op de heide beknopte informatie. In oudheidkundig centrum „de Oliemeulen”, Reitse Hoevenstraat 30B, te Tilburg (tel. 013-681711) is een permanente expositie over de grafheuvels ingericht.

* *H. Stoepker (Afdeling archeologie/Oudheidkundig centrum „de Oliemeulen”, gemeente Tilburg); W.J.H. Verwers (R.O.B., Amersfoort).*

Literatuur

A.E. van Giffen, *Bouwsteenen voor de Brabantse oergeschiedenis*, 's-Hertogenbosch 1937.
W.J.H. Verwers, *Goirle, grafheuvels op de Rechte Heide* (Archeologische monumenten in Nederland, 8). Amersfoort/Bussum 1980.